

**ZAMONAVIY DAVLAT BOSHQARUVIDA MIGRATSIYA
TUSHUNCHASINING EVOLYUTSIYASI VA NAZARIY
TALQINLARINING STRATEGIK AHAMIYATI**

Marat Sharipov Ilyosbay o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti

magistratura talabasi

maratsharipov31@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada migratsiya tushunchasining tarixiy va zamonaviy talqinlari tahlil qilinib, uning davlat boshqaruvidagi strategik ahamiyati ochib beriladi. Migratsiya fenomenining siyosiy boshqaruv bilan uzviy aloqasi nazariy yondashuvlar asosida ko'rib chiqilib, gumanistik va xavfsizlik markazli yondashuvlar qarama-qarshiligi asosida baholanadi. Dissertatsiya doirasidagi tahlillar zamonaviy davlatlar migratsiya siyosatini shakllantirishda qanday nazariy modellar va siyosiy ehtiyojlarga tayanganini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: migratsiya nazariyalari, davlat boshqaruvi, xavfsizlik, gumanistik yondashuv, siyosiy strategiya.

Аннотация: В статье анализируется эволюция понятий миграции и их стратегическое значение в современной системе государственного управления. Освещаются теоретические подходы к взаимосвязи миграционных процессов и политики, рассматриваются гуманистические и секьюритарные модели. Работа показывает, как современные государства формируют миграционную политику на основе различных теорий и политических потребностей.

Ключевые слова: теории миграции, государственное управление, безопасность, гуманистический подход, политическая стратегия.

Abstract: This article analyzes the evolution of the concept of migration and its strategic significance in modern public governance. It explores theoretical perspectives on the intersection of migration and political administration,

highlighting the contrast between humanitarian and securitized approaches. The study demonstrates how contemporary states shape migration policy based on different theoretical models and political imperatives.

Keywords: *migration theories, public administration, security, humanitarian approach, political strategy*

KIRISH

Bugungi global siyosiy va ijtimoiy muhitda migratsiya jarayonlari davlat boshqaruvi tizimining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Migratsiya oqimlarini faqat demografik yoki mehnat bozori muammosi sifatida emas, balki siyosiy, iqtisodiy va xavfsizlik strategiyasi doirasida baholash zarurati kuchaymoqda. “Zamonaviy migratsiya oqimlari siyosiy boshqaruv uchun ham xavf, ham imkoniyat manbai hisoblanadi”¹.

Davlatlarning migratsiyaga bo‘lgan yondashuvi tarixan o‘zgarib kelgan. Avval bu masala ijtimoiy ehtiyojlarga javob bo‘lsa, endilikda bu — global boshqaruv, transmillik, xavfsizlik va suverenitet muvozanatiga ta’sir ko‘rsatuvchi omilga aylangan. “Migratsiya nafaqat aholi harakati, balki davlatlarning xalqaro siyosatdagi pozitsiyasini ham belgilovchi indikator sifatida talqin etiladi”².

Migratsiyani tushunishda neoklassik nazariya uzoq vaqt dominant rol o‘ynab keldi. Unga ko‘ra, insonlar iqtisodiy manfaat ortidan ko‘chadi³. Biroq bu nazariya zamonaviy sharoitda yetarli tushuntirish berolmaydi, chunki migratsiyaning siyosiy, madaniy va xavfsizlik jihatlari kuchaymoqda. Shu bois yangi yondashuvlar — masalan, yangi institutsional nazariya, “push-pull” modeli va “xavfsizlashtirish” (securitization) konsepsiyalari — keng qamrovli tahlilni taqozo etadi⁴.

Ushbu maqolada migratsiya tushunchasining zamonaviy davlat boshqaruvidagi o‘rni, uning nazariy asoslari va strategik talqini tahlil qilinadi.

¹Castles, S. (2000). *Migration and community formation under conditions of globalization*. International Migration Review, 36(4), 1143–1168.

²Geddes, A. (2003). *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. Sage Publications.

³Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. Population and Development Review, 19(3), 431–466.

⁴Huysmans, J. (2000). *The European Union and the Securitization of Migration*. Journal of Common Market Studies, 38(5), 751–777.

Maqsad — mavjud ilmiy yondashuvlar va nazariyalarni davlat siyosatining real amaliyoti bilan solishtirib, samarali boshqaruv mexanizmlarini aniqlashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Migratsiya sotsial, iqtisodiy, siyosiy va madaniy elementlarni o'zida mujassam etgan murakkab ijtimoiy hodisa bo'lib, uning har tomonlama tahlili ilmiy yondashuvlarning integratsiyasini talab etadi. Shu sababli migratsiyani tahlil qiluvchi nazariyalar ko'plab fanlar chorrahasida shakllangan. Dastlabki ilmiy qarashlar iqtisodiy asosga qurilgan bo'lib, ularning markazida inson harakatini iqtisodiy manfaatlar bilan bog'lash yotgan edi. Masalan, neoklassik nazariyada migratsiya ish haqi farqi, mehnat bozori talab va taklifi bilan bog'liq ravishda tushuntiriladi⁵. Ushbu yondashuv migratsiyani "rational choice" modeli asosida talqin qiladi va davlat siyosatini faqat mehnat resurslari bilan ishlash bilan chegaralaydi.

Ammo zamonaviy sharoitda bu modelning cheklovlari yaqqol namoyon bo'ldi. Migratsiya nafaqat iqtisodiy, balki siyosiy va ijtimoiy omillar bilan ham harakatlanadigan jarayonga aylangan. Shu sababli, yangi institutsional yondashuv vujudga keldi. Bu yondashuvga ko'ra, migratsiya nafaqat individual manfaatlar bilan emas, balki ijtimoiy tarmoqlar, migratsiya an'analari, axborot oqimlari va institutsional vositalar bilan shakllanadi⁶. Bu model davlatlarga migratsiya oqimlarini boshqarishda an'anaviy usullardan tashqari jamoaviy qarorlar va diaspora bilan ishlashni ham inobatga olish zarurligini ko'rsatadi.

Push-pull modeli migratsiyani ikki asosiy kuch — turtki beruvchi (push) va jalb qiluvchi (pull) omillar orqali izohlaydi. Push omillar — bu insonni vatanini tark etishga majbur qiluvchi sabablar (ishsizlik, siyosiy beqarorlik, ekologik inqiroz), pull omillar esa — migratsiya manzillaridagi ijobiy sharoitlar (yuqori daromad, ijtimoiy kafolatlar, xavfsizlik) hisoblanadi⁷. Ushbu model davlat siyosati nuqtai nazaridan juda foydali, chunki u migratsiyani sababga asoslangan tahlil qilishga

⁵ Docquier, F., & Rapoport, H. (2004). *Skilled migration: The perspective of developing countries*. World Bank Policy Research Working Paper No. 3382.

⁶ Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. Population and Development Review, 19(3), 431–466.

⁷ Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration*. Demography, 3(1), 47–57.

imkon beradi va davlatlarga uni oldini olish yoki boshqarish strategiyalarini ishlab chiqishda yordam beradi.

Yana bir zamonaviy yondashuv — bu “securitizatsiya” nazariyasi bo‘lib, migratsiyani milliy xavfsizlik doirasida tahlil qiladi. Bu yondashuvga ko‘ra, migratsion oqimlar ichki siyosiy beqarorlik, radikalizatsiya, suverenitetga tahdid va ijtimoiy qarama-qarshiliklarni kuchaytiruvchi omil sifatida baholanadi⁸. Shuning uchun davlatlar bu masalaga ehtiyotkorlik bilan yondashib, selektiv migratsiya siyosatini ishlab chiqishga, ya’ni faqat kerakli malakali, mos keluvchi guruhlarini qabul qilishga harakat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, barcha nazariyalar o‘z davrida muhim bo‘lgan jihatlarni yoritgan, biroq ularning har biri migratsiyani to‘liq qamrab ololmagan. Shu sababli hozirgi zamonaviy davlat boshqaruvida integratsiyalashgan yondashuv⁹, ya’ni turli nazariy qarashlarning kombinatsiyasi samarali hisoblanadi. Bu yondashuv migratsiyani boshqarishda ijtimoiy tarmoqlar, xavfsizlik, iqtisodiy foyda va siyosiy barqarorlik omillarini birgalikda inobatga olishni taklif qiladi.

Ushbu maqola uchun tanlangan metodologiya — bu tahliliy-solishtirma (comparative analysis) va kontent-analiz usullaridir. Birinchisi migratsiyaga doir nazariyalarni tahlil qilish, ularni o‘zaro solishtirish va ularning davlat siyosatiga mos kelishini baholash imkonini beradi. Ikkinchisi esa O‘zbekiston va boshqa davlatlar tajribasida migratsiyaga oid qonun hujjatlari, davlat dasturlari va strategik qarorlar tahliliga asoslanadi. Bu usullar orqali maqola ilmiy nazariyalarni amaliy boshqaruv qarorlari bilan bog‘laydi va ularga mos keluvchi tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

NATIJALAR

Migratsiya siyosatini davlat darajasida tizimli boshqarish tendensiyasi bugungi kunda global siyosiy kun tartibining ajralmas qismiga aylangan. Ilgari faqat ijtimoiy va iqtisodiy kontekstda qaralgan migratsiya jarayonlari hozirda xalqaro

⁸ Huysmans, J. (2000). *The European Union and the Securitization of Migration*. Journal of Common Market Studies, 38(5), 751–777.

⁹ Castles, S. (2000). *Migration and community formation under conditions of globalization*. International Migration Review, 36(4), 1143–1168.

xavfsizlik, demografik siyosat va milliy manfaatlar doirasida tahlil qilinmoqda¹⁰.

Xususan, O'zbekiston misolida, so'nggi yillarda migratsiya siyosatining muhim o'zgarishlarga duch kelgani kuzatilmoqda. Ilgari migratsiya masalasi asosan ichki iqtisodiy bosimni kamaytirish vositasi sifatida baholangan bo'lsa, hozirda bu jarayon muvozanatli, tartibga solinadigan va xavfsiz ijtimoiy harakat sifatida davlat siyosati darajasida ko'rilmogda¹¹. Masalan, Mehnat migratsiyasi va tashqi mehnat bozori bilan bog'liq siyosatlar 2018-yildan so'ng keskin faollashgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-oktabrdagi "Xorijda vaqtincha mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan fuqarolar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3955-son qarori bu boradagi burilish nuqtasi bo'ldi¹².

Tahlil shuni ko'rsatdiki, migratsiyani siyosiy boshqaruvning strategik yo'nalishlaridan biri sifatida qabul qilgan davlatlar bu sohada barqaror ijtimoiy muvozanatga erisha olgan. Jumladan, Rossiya, Germaniya va Kanada kabi davlatlar migratsiyani demografik tiklanish, iqtisodiy mehnat bozorining barqarorligi, ijtimoiy xizmatlarni taqsimlashdagi samaradorlik nuqtayi nazaridan boshqaruv obyektiga aylantirgan¹³. Bu davlatlarda selektiv migratsiya siyosati va migratsiya bo'yicha milliy dasturlar orqali ehtiyojga mos ravishda malakali ishchi kuchi jalb etilmoqda.

O'zbekistonda esa migratsiya siyosatining samaradorligi nafaqat tashqi, balki ichki omillar bilan ham belgilanadi. Ayniqsa, "Mahalla instituti" va "fuqarolik jamiyati institutlari" bilan integratsiyalashgan yondashuvlar orqali migrantlarning ijtimoiy moslashuvi va reintegratsiyasi masalalari ilgari surilmoqda¹⁴. Bu esa migratsiyaga nisbatan faqat iqtisodiy emas, balki siyosiy va madaniy omillarni

¹⁰ Castles, S. (2000). *Migration and community formation under conditions of globalization*. International Migration Review, 36(4), 1143–1168.

¹¹ Geddes, A. (2003). *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. Sage Publications.

¹² O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2018). *Xorijda vaqtincha mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan fuqarolar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida* PQ-3955-son qarori. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/3913172>

¹³ Ruhs, M. (2013). *The Price of Rights: Regulating International Labor Migration*. Princeton University Press.

¹⁴ [https://chatgpt.com/c/684fbb3f-0940-8011-b7ee-53fc07680ff1#:~:text=International%20Organization%20for%20Migration%20\(IOM\).%20\(2021\).%20Reintegration%20Handbook%3A%20Practical%20Guidance%20on%20the%20Design%2C%20Implementation%20and%20Monitoring%20of%20Reintegration%20Assistance.%20Geneva%3A%20IOM.](https://chatgpt.com/c/684fbb3f-0940-8011-b7ee-53fc07680ff1#:~:text=International%20Organization%20for%20Migration%20(IOM).%20(2021).%20Reintegration%20Handbook%3A%20Practical%20Guidance%20on%20the%20Design%2C%20Implementation%20and%20Monitoring%20of%20Reintegration%20Assistance.%20Geneva%3A%20IOM.)

www.tadqiqotlar.uz

inobatga olgan holda yondashilayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, natijalar shuni ham ko'rsatadiki, O'zbekiston migratsiya siyosatida xalqaro tajribalarni o'rganish va lokal sharoitlarga moslashgan yondashuvni shakllantirish yo'lini tanlagan. Bu, bir tomondan, ijobiy integratsiya mexanizmlarining vujudga kelishiga olib kelayotgan bo'lsa, boshqa tomondan, siyosiy nazoratni mustahkamlashga ham xizmat qilmoqda.

MUHOKAMA

O'zbekistonning migratsiya siyosatidagi so'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar ko'plab ijobiy natijalar bergan bo'lsa-da, ushbu siyosatni mukammallashtirish zarur bo'lgan yo'nalishlar ham mavjud. Avvalo, migratsiya jarayonlarini faqat mehnat resurslarini boshqarish vositasi sifatida ko'rish yondashuvi hali ham kuchli saqlanmoqda. Bu esa, xavfsizlik, ijtimoiy moslashuv va madaniy integratsiya kabi omillarni yetarli darajada inobatga olinmasligiga olib kelmoqda¹⁵.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, migratsiyani samarali boshqarish uchun davlat siyosatida nafaqat tashqi, balki ichki mexanizmlarning o'zaro muvofiqligi muhim ahamiyatga ega. Germaniya, Kanada yoki Janubiy Koreya kabi davlatlar selektiv migratsiya siyosatini joriy etib, malakali ishchi kuchini jalb qilish, ijtimoiy integratsiya dasturlarini qo'llash, va hatto fuqarolik berish tizimlarini takomillashtirish orqali barqaror boshqaruvni yo'lga qo'ygan¹⁶. O'zbekiston uchun esa bu kabi tizimlar hali to'liq shakllanmagan, hamon mahalliy institutlarning imkoniyatlari chegaralanganligicha qolmoqda.

Bundan tashqari, migratsiya masalasida xavfsizlik yondashuvi kuchaygan sari ayrim xavf tug'diruvchi tendensiyalar ham paydo bo'lmoqda. Jumladan, migratsion oqimlar noto'g'ri boshqarilganda, noqonuniy migratsiya, odam savdosi, mehnat ekspluatatsiyasi kabi ijtimoiy xavfli holatlar kuchayishi mumkin¹⁷. O'zbekiston hukumati ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida IIV, Bandlik va mehnat

¹⁵ Castles, S. (2000). *Migration and community formation under conditions of globalization*. International Migration Review, 36(4), 1143–1168.

¹⁶ Ruhs, M. (2013). *The Price of Rights: Regulating International Labor Migration*. Princeton University Press.

¹⁷ Koser, K. (2005). *Irregular Migration, State Security and Human Security*. Geneva Centre for Security Policy, Policy Brief No. 3.

munosabatlari vazirligi, hamda Tashqi ishlar vazirligi o'rtasida hamkorlik tizimini rivojlantirishga intilmoqda. Biroq amalda bu organlar o'rtasida hali ham aniq funksional chegaralanish va samarali axborot almashinuvi yetarli emasligi kuzatilmoqda.

Reintegratsiya siyosati bo'yicha esa, O'zbekiston ijobiy yondashuvlarni boshlab bergan. Xususan, xorijdan qaytgan migrantlarni iqtisodiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash uchun "Mehr" markazlari tashkil etilgan va "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" orqali qaytgan migrantlarga imtiyozlar berilmoqda. Ammo bu mexanizmlar barqaror va tizimli asosda yuritilmasdan, ko'proq kampaniyaviy xarakterda qolmoqda. Bu esa, reintegratsiyaning samaradorligini pasaytiradi va davlat imijini zaiflashtiradi¹⁸.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat shuki, O'zbekiston migratsiya siyosatini xalqaro tashkilotlar bilan integratsiyalashgan holda olib bormoqda. BMTning Xalqaro migratsiya tashkiloti (IOM), Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) va boshqa hamkor institutlar bilan tuzilgan memorandumlar O'zbekistonning ochiqlik siyosatiga dalolat beradi. Ammo bu hamkorliklarning milliy huquqiy tizimga moslashuvi sust bo'layotgani, byurokratik to'siqlar, resurs yetishmovchiligi, va siyosiy iradadagi bo'shliqlar natijasida ularning real ta'siri cheklangan bo'lib qolmoqda¹⁹.

Shunday qilib, mavjud holatni baholagan holda aytish mumkinki, O'zbekistonda migratsiya siyosati transformatsiya bosqichida turibdi. Bu jarayonda muvaffaqiyat kaliti — institutsional islohotlarni chuqurlashtirish, xalqaro tajribani lokal sharoitga moslashtirish, va eng muhimi, migratsiyani xavf emas, rivojlanish vositasi sifatida ko'rishga tayyor siyosiy tafakkurni shakllantirishdir.

XULOSA

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, migratsiya omili zamonaviy davlat boshqaruvi tizimining strategik tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Migratsiya

¹⁸ International Organization for Migration (IOM). (2021). *Reintegration Handbook: Practical Guidance on the Design, Implementation and Monitoring of Reintegration Assistance*. Geneva: IOM.

¹⁹ ILO & IOM. (2020). *Bilateral Labour Agreements: What they are, and what they can be*. Geneva: International Labour Organization.

jarayonlariga yondashuvda endilikda faqat iqtisodiy ehtiyoj yoki demografik bosim emas, balki xavfsizlik, ijtimoiy integratsiya, siyosiy barqarorlik kabi omillar ham chuqur hisobga olinmoqda. Bu holat O'zbekiston misolida ham yaqqol ko'zga tashlanmoqda.

Yaqin yillarda mamlakatda migratsiya siyosati tubdan qayta ko'rib chiqildi: mehnat migratsiyasi, reintegratsiya, xalqaro hamkorlik, institutsional tuzilmalarning shakllanishi yo'nalishlarida bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi. Xususan, xorijdagi mehnat migrantlari bilan ishlovchi alohida agentliklar faoliyat olib bormoqda, reintegratsiya dasturlari asosida qaytgan migrantlar ijtimoiy qo'llab-quvvatlanmoqda. Bularning barchasi O'zbekistonning migratsiyani faqat tashqi emas, balki ichki siyosat vositasi sifatida ko'ra boshlaganini anglatadi.

Shu bilan birga, migratsiya siyosatida hali ham tizimli muammolar mavjud: institutlararo koordinatsiya zaif, mahalliy darajadagi imkoniyatlar yetarli emas, xalqaro tajribani adaptatsiya qilish mexanizmlari esa sust. Bundan tashqari, reintegratsion chora-tadbirlar ko'p hollarda kampaniyaviy tusda olib borilmoqda, doimiy monitoring va baholash tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Migratsiyani xavfsizlik va taraqqiyot omili sifatida muvozanatli baholashga qaratilgan yondashuvlar hanuz yetishmaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, migratsiyani samarali boshqarish uchun davlat boshqaruvi faqat qonuniy tartibga solish bilan cheklanmasligi kerak. U jamiyatdagi migratsiyaga nisbatan ijtimoiy munosabatni shakllantirish, madaniy tolerantlikni oshirish, infratuzilma va xizmat ko'rsatish tizimlarini moslashtirish bilan uyg'un ravishda olib borilishi lozim. O'zbekiston bu yo'lda aniq bosqichlarga ega: xalqaro tashkilotlar bilan memorandumlar, migratsiya axborot markazlari, "Mehr" dasturlari — bular ijobiy qadamlar.

Natijada, shuni xulosa qilish mumkin: O'zbekiston uchun migratsiya siyosatining keyingi bosqichi — bu xalqaro andozalarni milliy kontekstga moslashtirib, migratsiyani ijtimoiy kapitalga aylantira oladigan uzoq muddatli, tizimli va inklyuziv yondashuvni shakllantirishdan iborat. Bu orqali migratsiya jarayonlari xavf emas, balki barqaror rivojlanishning qudratli vositasiga aylanishi

mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Castles, S. (2000). *Migration and community formation under conditions of globalization*. International Migration Review, 36(4), 1143–1168.
2. Docquier, F., & Rapoport, H. (2004). *Skilled migration: The perspective of developing countries*. World Bank Policy Research Working Paper No. 3382.
3. Geddes, A. (2003). *The Politics of Migration and Immigration in Europe*. Sage Publications.
4. Huysmans, J. (2000). *The European Union and the Securitization of Migration*. Journal of Common Market Studies, 38(5), 751–777.
5. International Labour Organization (ILO), & International Organization for Migration (IOM). (2020). *Bilateral Labour Agreements: What they are, and what they can be*. Geneva: ILO.
6. International Organization for Migration (IOM). (2021). *Reintegration Handbook: Practical Guidance on the Design, Implementation and Monitoring of Reintegration Assistance*. Geneva: IOM.
7. Koser, K. (2005). *Irregular Migration, State Security and Human Security*. Geneva Centre for Security Policy, Policy Brief No. 3.
8. Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration*. Demography, 3(1), 47–57.
9. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). *Theories of International Migration: A Review and Appraisal*. Population and Development Review, 19(3), 431–466.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2018). *Xorijda vaqtincha mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan fuqarolar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida* PQ–3955-son qarori. Lex.uz. <https://lex.uz/docs/3913172>
11. Ruhs, M. (2013). *The Price of Rights: Regulating International Labor Migration*. Princeton University Press.